

Intervju

Oto Luthar

DOKTOR ZNANOSTI, ŠTUDIRAL JE ZGODOVINO na ljubljanski filozofski fakulteti, tam magistriral in doktoriral. Ukvarja se z zgodovino zgodovinopisja, zgodovino nasilja, oblikovanjem individualnega in kolektivnega kulturnega spomina ter zgodovino idej. Kot gostujoči profesor je predaval na dunajski univerzi (2008/2009) in ameriški univerzi Yale (1999/2000).

Raziskovalno je gostoval na Univerzi Columbia (2013) v New Yorku in Državni univerzi Ohio (2016 in 2023). Sicer predava na Univerzi v Novi Gorici, na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) pa je član Inštituta za kulturne in spominske študije ter dolgoletni direktor ZRC. Je avtor in soavtor knjig *Zgodovina Historične misli I. II.*; *O žalosti niti besede. Uvod v kulturno zgodovino Velike vojne*; *The Land Between. A History of Slovenia*; *Po robovih spomina. Antisemitizem in uničenje prek-*

murske judovske skupnosti; *The Great War and Memory in Central and South-Eastern Europe*; *Of Dragons and Evil Spirits. Post-communist Historiography Between Democratization and New Politics of History*; *The Media of Memory*; *Užaljeno maščevanje. Spomin na italijanska fašistična taborišča*.

V torek je bil dr. Luthar slavnostni govornik na odprtju razstave 30 let od genocida v Srebrenici v Muslimanskem kulturnem centru v Ljubljani. Sprva je bilo mišljeno,

da bo razstava v Muzeju novejša in sodobna zgodovine Slovenije, a je med muzejem in centrom, ki je pripravljala razstavo, prišlo do spora glede vsebine uvodnega pojasnila k razstavi, kaj je pripeljalo do genocida v Srebrenici. Dr. Lutharja smo kot zgodovinarja prosili za komentar dogajanja.

»Če kdo, potem zgodovinarke in zgodovinarji vemo, kako je mogoče prilagoditi dejstva. Pa ne zato, ker to počnemo, temveč ker je ugotavljanje zlorabe dejstev sestavni del našega dela. Poglejmo šolski primer Konstantinove darovnice, ki to ni bila...; niti Konstantinova in še manj darovnica. Cesar Konstantin I. ni nikoli izdal dokumenta, ki Katoliški cerkvi poudarja del posesti in velik del posvetne oblasti znotraj zahodnega dela rimskega imperija. Da gre za ponarejeno listino, je prvi ugotovil duhovnik, filozof in filolog Lorenzo Valla v prvi polovici 15. stoletja. In čeprav je bilo to kasneje še velikokrat dokazano, Katoliška cerkev ni nikoli do konca priznala, da je *Constitutum Donatio Constantini* falzifikat. Pa tudi če bi, moč in vpliv, ki ga je črpala iz te 'darovnice', sta bila zagotovljena.«

»Zgodovina je polna tovrstnih primerov, resnica pa iz stoletja v stoletje bolj upogljiva. Pri tem ne gre samo za popolne laži in potvorbe, temveč za tako imenovane bele laži in zaničkanja,« pravi Oto Luthar.

»Kombinacija obojega je tudi poskus zanikanja ali vsaj sanitacija genocida v Srebrenici, ki temelji na poskusu porazdelitve krivde. Češ, na obeh straneh so bili storilci in žrtve, med slednjimi žal največ civilistov. Čeprav je v časih vojne oboje načeloma res, ostaja neizpodbitno dejstvo, kdo je napadel in kdo se je branil in tako kot v primeru Srebrenice

lahkoverno zaupal mednarodni skupnosti z Združenimi narodi na čelu. In to lahkovernost plačal z glavo. Ali bil za vedno pregnan. To bi morali vedeti tudi v Muzeju novejša in sodobna zgodovine... Predvsem pa bi morali vedeti, da noben, še tako minimalen poskus relativizacije genocida v Srebrenici ni dopusten. S strani kogar koli. Še posebej pa si ga ne morejo privoščiti zgodovinarke in zgodovinarji. Ljudje, ki bi morali poznati razliko med politiko preteklosti in zgodovinopisjem in bi se zato morali na daleč izogibati vsaki obliki parazgodovinarskega kiča, ki ga že desetletje proizvajajo naši neetični politiki in njihovi sopotniki. Še posebej pa bi morali biti pazljivi takrat, ko z dopuščanjem potvarjanja travmatične preteklosti ne potvarjajo samo naše, lokalne zgodovine (izbrisani, kolaboracija), temveč s predpisovanjem prave interpretacije 'zgodovinskih dejstev' posegajo v preteklost drugih,« opozarja Oto Luthar.

Pogovor sva sicer začela s srečanjem znanstvenikov s predsednikom vlade in pristojnim ministrom na ZRC SAZU, kar ni prav pogost dogodek na tem področju.

Ko sem bila na srečanju znanstvenikov s predsednikom vlade in ministrom za visoko šolstvo, sem imela prvič občutek, da predsednik vlade ve, o čem govori, predvsem to ni bilo govorjenje v prazno. Njegov nagovor je bil uvod v predvolilno leto, »denar za znanost bo, če dobimo še en mandat«. Edina predsednikova obljuba je bila, da bo sam poskrbel za ustrezno rešitev financiranja programa Fran. Pri ministru pa me je zmotilo to, da vas je kar naprej nagovarjal, da vi predlagajte rešitve, če s čim niste zadovoljni. Ali ni on na ministrstvu zato, da jih predlaga? Kako vi ocenjujete to srečanje?

Predsednik vlade je zagotovil, da ne bo šlo samo za tanke in topove, če bo Slovenija morala dati veliko več denarja za oboroževanje, ampak tudi za denar za raziskave. Kot vemo iz zgodovine, so raziskave, ki so bile namenjene oboroževanju, prinesle tudi povsem uporabne zadeve za vsakdanje življenje. Lahko to verjamemo glede na histerijo oboroževanja po svetu?

Mislim, da je to mogoče. Ker pa ne vem, koliko manevrskega prostora imajo posamične vlade pri oblikovanju vojaškega proračuna, lahko za zdaj samo upam, da bo denar namenjen tudi lajšanju posledic vojaških operacij in konfliktov različnih vrst. O tem, da bo do teh vedno znova prihajalo, ni dvoma. Še posebej, ker se vedno znova do moči dokopljajo tudi ljudje, kot so Trump, Putin, Melonijeva, Netanjahu, Orban, Erdogan, Janša, Modi... Po drugi strani je denar za vojaške operacije lahko namenjen tudi lajšanju njihovih posledic, ki običajno trajajo bistveno dlje kot vojaške akcije. Nekoliko več težav imam s tolažbo, ki jo nekatere črpajo iz liste izjemnih odkritij vojaških laboratorijev, ki so bila kasneje uporabljena za vsakdanje življenje v miru.

Na področju, ki ga želiš obvladovati, v tem primeru znanosti, je najpreprostejše to, da ljudi skregaš med sabo in potem vladaš. Če ne drugače pa tako, da zelo prioriteto razdeljuješ sredstva. Iz pogovora, ki sem mu bila priča, bi sklepala, da obstaja neko razumsko povezovanje in zavezanost med različnimi področji, ki ga pokriva znanost. Za resno raziskovanje je sodelovanje neizogibno. Glede na to, da na našem področju ni prav veliko ljudi, ki bi verjeli v koncept deli in vladaj. Ko pa komu vendarle spodrsne, recimo pri potvarjanju delov zgodovine, to ni več znanost. Skratka znanstvenice in znanstveniki niso dovzetni za ideološke interpretacije sveta

mogoče v tem obdobju znanosti, ki poka od populizma, preživeti za tem požarnim zidom? Nam, zgodovinarjem, je nekoliko lažje, ker smo navajeni gledati na dogajanje v širši historični perspektivi in nismo presenečeni, ko se zgodi stvar, kot je na primer genocid v Srebrenici. Šokirani da, presenečeni ne. Kaj šele ko se zgodi Trump dve ... in se šala sprevrže v tragedijo. Zaradi njegovega ravnanja v prvem mandatu, kot že rečeno, se je ne nazadnje rodila ideja o globalnem Shodu za znanost. In takrat smo prvega organizirali tudi v Sloveniji. Sedaj, ko je oranžnoglavi zarezal še globlje, smo lahko kvečjemu zagrenjeni in obupani, ne pa presenečeni. In ja, ni nam treba več gledati nazaj do srednjega veka, ko so ljudi preganjali zato, ker so dvomili o tem, da je Zemlja ravna ploskev. Treba je pogledati samo pet let nazaj in se spomniti, da je Trump ljudi prepričeval, da se lahko pred koronavirusom zaščitijo z dezinfekcijskimi sredstvi ...

Skratka znanstvenice in znanstveniki niso dovzetni za ideološke interpretacije sveta in družbe, ko pa se to tu in tam zgodi, zapustijo področje znanosti.

Po drugi strani ne verjamem, da se bodo ljudje kar tako, brez boja odrekli argumentom. In pridobitvam razsvetljenstva. Res pa je, da jih vse več verjame, da je takrat svet prvič resno vrglo s tečajev. In da od takrat vzgojo in odkrivanje novega obvladujejo potomci Voltaira. Sodeč po trditvah Janeza Janše tudi na slovenskih univerzah in inštitutih. Skratka, ne mislim, da se bodo ljudje zaradi tviterskih modrosti odrekli pridobit-

ceršnje odnose, na naše delo... To je tudi razlog, da vse pogosteje mislim na Edwarda Aloysiusa Murphyja in Carla Cipollo. Mimogrede, oba sta bila znanstvenika. Wikipedija prvega predstavlja kot »raketnega inženirja«, drugi pa je bil eden najboljših evropskih gospodarskih zgodovinarjev. In avtor *Temeljnih zakonov človeške neumnosti*, med katerimi se prvi glasi takole: »Vsi, vedno in neizogibno podcenjujemo število neumnih ljudi okoli sebe.«

Murphyja po drugi strani verjetno ni treba posebej predstavljati, podobno kot ne njegovega »spoznanja«, *če lahko gre kaj narobe, bo narobe tudi šlo*. In Murphy je imel zelo prav, če lahko gre kaj narobe, bo narobe tudi šlo. S pomočjo trumpov, orbanov in janš. To je glavni problem. Oziroma problem je v tem, da njihove bedastoče pridejo do nas, pa če to hočemo ali ne. Razen če izključimo radio, internet in TV. In ukinemo veleplakate ...

Genocid nad severnoameriškimi Indijanci in avtohtonimi prebivalci Južne Amerike »je prišel« do takratnih sodobnikov leta kasneje ... ali nikoli. Tudi naša generacija je za poboje indijanskih otrok, žena in starcev izvedela šele iz filmov, kot je *Plavi vojak (Soldier blue)* Ralpa Nelsona (s Candice Bergen in Petrom Straussom v glavni vlogi). Zdaj je ta film v ZDA najbrž že prepovedan. Ne pa tudi vseh devet delov Teksaškega pokola z motorko

Vseh pridobitev razsvetljenstva ni mogoče ogroziti z enim govorom ali besno polemiko na X

To, da so Judje doživeli v zgodovini to, kar so, jih ne dela boljših, to zdaj vemo vsi. Iz pričevanj vemo, da so v nečloveški stiski v taboriščih tudi drug drugemu prizadejali zlo. Tako kot vsi drugi.

Kot uspešno, in to na dveh ravneh. Pogovarjali smo se med seboj in nato še s predsednikom vlade in ministrom za znanost. Sicer pa je bil to že osmi dogodek, ki ga je organiziral ali soorganiziral odbor Shoda za znanost. Tokrat smo format dogodka nekoliko spremenili in namesto klasičnega shoda organizirali neposreden pogovor s predstavnikom vlade. Mislim, da bi bilo pametno tovrstne sestanke organizirati vsaj enkrat na leto, in če kaj lahko osmisli pravkar razglašeni dan znanosti, je to neposredno delovno srečanje raziskovalcev ter predsednika vlade in ministrice oziroma ministra. Še posebej zdaj, ko so tudi politiki ugotovili, da si sodobne družbe brez znanosti preprosto ne moremo zamisliti. Vsaj tako misli Milan Jakopovič iz Levice. In predsednik vlade ...

Edino, kar ni uspelo, je to, da bi še bolj izpostavili dogajanje v ZDA, dogajanje, ki smo ga želeli ponazoriti za priložnostno razstavo knjig, ki so jih od prvega mandata Donalda Trumpa prepovedali v posameznih zveznih državah. Dobrih deset tisoč prepovedanih publikacij smo simbolno predstavili s Pulitzerjevimi nagradencem Spiegelmanom (*Maus*), knjigami *Najbolj modre oči (The Bluest Eyes)* in *Ljubljena (Beloved)* nobelovke Toni Morrison, *Deklina zgodba (The Handmaid's Tale)* Margaret Atwood ...

To bi morali narediti, saj je slovenski del Shoda za znanost nastal tudi zaradi kulture, ki je sledil Trumpovemu ukinjanju raziskovalnih programov v letih 2016 in 2017. Če tega ne počenemo vedno in sproti, bo to pozabljeno, kot bo (lahko) pozabljeno tudi njegovo aktualno mesarjenje z ukinitvijo ministrstva za izobraževanje in napadom na referenčne muzeje in inštitute Smithsonian v Washingtonu.

in družbe, ko pa se to tu in tam zgodi, zapustijo področje znanosti. Znanost namreč ni malo to, malo ono, temveč samo kaj je res in kaj ni oziroma kaj je dejstvo in kaj je izmišljotina.

Še nekaj moram poudariti: znanosti ni mogoče delati rutinsko, zato znanstveniki znanstvenih disciplin ne delijo na bolj ali manj koristne in potrebne. To delajo preračunljivi političarke in politiki in drugorazredni gospodarstveniki, gospodarstvenice. Znanstvenice in znanstveniki govorimo o prenosu znanja, prej naštetih pa o njegovi monetizaciji.

Za srečanje ste uporabili Einsteinov izrek: »Tam, kjer je veliko svetlobe, je okoli tudi veliko teme.« Interpretiramo ga lahko zelo različno. Kako ga razlagate vi?

To misel smo uporabili zato, ker že ves čas po sprejemu novega zakona o raziskovalni dejavnosti poslušamo, da ima znanost sedaj res ogromno denarja. Da ne vemo, kam z njim ... In to kljub temu, da imamo popolnoma dotrajano raziskovalno infrastrukturo. O čemer priča tudi evforija ob nabavi kakšnega superračunalnika ali gradnji novih laboratorijev Nacionalnega inštituta za biologijo. Da siromašnih razpisov za temeljne raziskovalne projekte niti ne omenjam. Razlika med prej in zdaj je samo in predvsem v tem, da se večina članic in članov aktualne vlade tega res zaveda. Kaj naj rečem ... če se pojavi en močan žarek svetlobe, to še ne pomeni, da bo sonce ves dan.

To me spominja na boj za človekove pravice. Nikoli ni končan, enkrat pridobljene pravice niso pridobljene za vedno. Pa naj gre za pravico do splava, pravico do vode ... V uvodu v pogovor ste politiko opomnili, kaj je prava znanost. Zadnji požarni zid med resnico, dejstvi in populizmom. Kako je

vam vsestranske emancipacije. Mislim, da vseh pridobitev razsvetljenstva ni mogoče ogroziti z enim slavnostnim govorom ali besno polemiko na omrežju X. In tega se zavedajo predvsem družboslovke in strokovnjaki na področju humanističnih ved. Tako v Sloveniji kot drugje. Kvalitetnih razprav na to temo, ki jih v prevodnih tekstih ali izvirnikih najdemo v programih različnih založb, od Krta, Cf, Studije Humanitatis do Založbe ZRC, je ogromno. Problem je, da se utapljajo v močvirju rokohitrškega šunda tviterašev in samooklicanih strokovnjakov različnih psevdoraziskovalnih in medijskih hiš.

Ob vsem dogajanju po svetu, vojnah, pohlepu, ki vlada, je eklatanten primer Trump, ki je potem, ko je prevzel oblast, vzel milijarde dolarjev za znanost in raziskave, ukinil ministrstvo za izobraževanje, preganja migrante, odpušča javne uslužbenke ... In zgledi vlečejo. V takem svetu je res težko biti optimist. Zjutraj pogledaš na splet, same katastrofe, carigrajskega župana so zaprli, ker je Erdoganov nasprotnik, spet se je razplamtelo uničevanje oziroma genocid v Gazi, ukrajinski vojni še ni videti konca, Evropa blazni od histerije oboroževanja, nenadoma imamo veliko militantnih žensk v politiki ... To ti vsako jutro pade na glavo, če si navajen na to, da vsako jutro pogledaš, kaj se dogaja v svetu. Saj lahko rečeš, to ignoriram, to me ne bo več zanimalo, ampak nismo ta generacija.

Dejstvo, da smo z vsem naštetim seznanjeni vsako jutro, obenem pa vemo, da ne moremo storiti nič, sproža občutke nemoči. Prej, ko so bile novice povezane z našo neposredno bližino, je bilo lažje. Na trenutke se mi zdi, da so tako frustracija kot različne oblike depresivnih stanj naša nova normalnost. In da ta nova normalnost vpliva na vse: na naše intimne in si-

Če se spomnite, so pred leti prepovedali posamične odlomke iz Shakespeareovih dram, češ da so preveč eksplicitni pri opisovanju spolnosti.

Saj, za tem stojijo ljudje, ki so sami najbolj perverzni. Na vseh ravneh. Za katere se vedno znova odkrije, da je to sestavni del njihove psihološke strukture.

Ste med redkimi ljudmi, ki so redno hodili v Izrael. Bi lahko iz gostovanj in raziskovanj, ki ste jih tam opravljali, napovedali, da so bo nekoč zgodila Gaza?

Prvič sem šel v Izrael pred 24 leti, ko je bilo konec stockholmskih pogajanj in se je začela druga intifada. Vračal sem se vsaki dve leti in tega, kar se dogaja zdaj, si ne bi upal napovedati nikoli. Ko se je zgodil Hamasov napad, je bil moj scenarij razvoja dogodkov popolnoma drugačen od tistega, ki se je potem zgodil. Izpadel sem res neumno, popolnoma sem zgrešil. To pa ne pomeni, da nisem videl segregacije, ki se je dogajala in ki je vzrok za Hamasovo akcijo.

Videl sem, kaj vse morajo ljudje prestati na poti v službo in iz nje. Tudi z Zahodnega brega. Srečal sem se z vsakdanjim judovskim razizmom. To, da so Judje doživeli v zgodovini to, kar so, jih ne dela boljših, to zdaj vemo vsi. Iz pričevanj vemo, da so v nečloveški stiski v taboriščih tudi drug drugemu prizadejali zlo. Tako kot vsi drugi. In vse to smo vedno znova skušali razumeti. Da ne bi počeli enakega oziroma podobnega, kar so drugi počeli njim, je vedno znova treba povedati, kdaj je kdo žrtev in kdo je storilec. Ko je prišel na oblast Netanjahu, je bilo vse samo še huje in sedaj se soočamo s topografijo Izraela. Večina ne ve, da Izrael še nikoli ni bil tako zelo ogrožen, kot je sedaj; ogrožajo ga lastni državljani. Še

manj pa se zaveda, da je to začetek konca te države. To zares vedo predvsem Izraelci, ki so podpirali rešitev dveh držav (ali ene, v kateri imajo oboji enake pravice), Izraelci, ki se sedaj izseljujejo. In če kje, se prav tu izkaže razredna razlika ljudi, katerih stari starši so državo gradili na kibucništvu, na skupnosti enakih. Mimogrede, kar nekaj kibucev na začetku brez arabske pomoči sploh ne bi preživelo. To so še kako dobro vedeli Jehuda Bauer, Amos Oz, David Grossman in sedaj morda še izjeme najmlajše generacije. Mislim na ljudi, kot je Omer Friedlander.

Je ta konflikt sploh rešljiv drugače, kot da Palestince izženejo?

Konflikti so vedno rešljivi. Spomnimo se ciprske krize, ki je bila neskončna zgodba, potem pa se je nenadoma končala. Četudi se komu to zdi nerealno, nespametno, je edina rešitev oblikovanje dveh držav, vprašanje je samo, kje ti državi oblikovati. Z interesom vseh vpletenih ne vidim težave v tem, da bi bila palestinska država razdeljena na dva dela. Ni najbolj praktično, ker je vmes druga država, ampak

Nišem imel občutka, da bi se v Sloveniji kaj dosti zanimali za dogajanje v Srbiji; kaj šele da bi se tega, kar se dogaja, bali.

tudi Berlin je bil 35 let sredi sosednje države. Nekateri so temu rekli subvencionirana agonija, meni pa je bil eden najbolj vznemirljivih delov Evrope. In komaj kdo od njegovih prebivalcev se je zjutraj zbudil z mislijo, da je zaprt in ne more nikamor.

Ta in podobni primeri pričajo o tem, da če se ljudje, predvsem politiki, kapitalisti in/ali zločinci, odrečejo delu svojih neupravičenih privilegijev, je stvar rešljiva. Se pa to nikoli ne dogaja mirno, spomnimo se Indije in Pakistana pred delitvijo. Koliko ljudi se je moralo preseljevati in kako globoko je to še vedno zasidrano v indijsko in pakistansko družbo. To pa ne pomeni, da bosta obe državi svoje jedrsko orožje jutri zares uporabili.

Dogajanje, čeprav pred nosom, ki v Sloveniji ni bilo vredno prave pozornosti, so množični protesti v Srbiji. Primer, ki dokazuje, da diktatura korupcije in terorja ne more trajati večno, v nekem trenutku imajo ljudje dovolj. Srečko Horvat, hrvaški filozof, pravi, da so to največji demokratični premiki v Evropi in da študentje dokazujejo svojo zrelost z zahtevami. Ne rušijo, zahtevajo spoštovanje ustave, zakonov. Kakšen je vaš pogled?

Premalo informacij imam o dogajanju, zanašam se na mnenje svojih kolegic, ki izvirajo iz Srbije in so zato bistveno bolj informirane kot marsikateri medij tukaj. Ko so začele govoriti o tem, da gre za bistveno spremembo v nastopu, najprej študentov, potem pa še drugih, sem jim verjel. In se spraševal, kdaj bo ta energija izginila, kdaj se bodo ljudje utrudili. Ne nazadnje, ena od omenjenih kolegic izvira iz skupine marčevskih demonstracij pred leti in tudi takrat se je zdelo, da gre za kvalitativno spremembo. A rezultati so bili precej skromni; odplaknilo je nekatere ljudi iz srbske politike, a prišli so drugi, še hujši, predvsem pa še bolj zviti.

Mediji v Sloveniji so šele po novem letu začeli bolj kontinuirano spremljati dogajanje. Ena od razlag je, da se tukaj bojimo, da ne bi protestni val pljusnil k nam.

Nisem imel občutka, da bi se v Sloveniji kaj dosti zanimali za dogajanje v Srbiji, kaj šele da bi se tega, kar se dogaja, bali. Bil pa sem presenečen nad prostodušnim izrazom simpatije ljubljanskega župana do Vučića, kar pa ne pomeni, da se strinja z nasiljem nad protestniki. A bolj kot to se mi zdi pomembno, da je aktualno srbsko gibanje gibanje za demokracijo in dostojanstvo (vsaj tako ga razumem sam) ter da je preraslo tudi starostne, poklicne in spolne meje.

Zanimivo, da so podpora protestom izrekli samo na univerzi, nihče od slovenske politike ni reagiral. Da ne govorim o Evropi. Srečko

Horvat pravi, da bi bila pokonci vsa Evropa, če bi se to dogajalo v Nemčiji.

Dogajalo se je tudi v Grčiji, kjer so osiromašili celotno družbo. Pred našimi očmi se je dogajalo nekaj, kar si na severozahodu Evrope ne moremo niti predstavljati. Nikoli. Po drugi strani pa osebo, ki je to omogočila in podpirala, obravnavamo kot preudarno, če ne celo izjemno političarko. Prostori na periferiji živijo po načelu daleč od oči, daleč od srca, in to od nekdaj. Na obrobju je bilo vedno mogoče narediti to, kar v centru ni bilo niti predstavljalivo, od starega Rima naprej.

Najbrž se strinjate z mano, da je bila ustanovitev Evropske unije pametna poteza, žal pa ni bilo pametnih politikov, ki bi razvijali to idejo in jo ohranili pri življenju. Tony Judt v knjigi *Velika iluzija* pravi, da bi bilo treba mit o Evropi premisliti. Evropa postaja – ali pa je že – periferija svetovnega dogajanja. Kaj se bo zgodilo z Evropo?

Moj problem je, da Evrope ne znam misliti politično. Znam jo misliti kot proces, kot kulturo, kot mešanico kultur, mešanico strategij, med katerimi je tudi sposobnost preživetja. Zakaj bi ljudje, ki so brez zadržkov izkoriščali vse, s katerimi so prišli v stik, naenkrat izgubili sposobnost za lastno preživetje. Tudi zaradi te negativne zgodovine bo Evropo težko kar tako podrediti in še težje razstaviti. Zanima me, kaj bi se zares zgodilo, če bi Američani skušali zasesti Grenlandijo.

Ali je tudi odločitev ZRC SAZU za izdajo knjige *Sramota* o kolesarskih protestih, za rezilno

Do bistvene- ga v človeški preteklosti se je včasih lažje prebiti s pomočjo drobcev informacij kot s prebijanjem skozi nepregledno množico podatkov in nasprotujočih si interpretacij.

žico na pročelju ob izgonu migranta, shode ... mogoče razumeti kot delovanje aktivnega in odgovornega državljana?

Ali vi kot direktor to razumete kot aktiven in odgovoren državljan?

Mislim, da človek, ki se ukvarja s humanističnimi ali družboslovnimi vedami in raziskavami, tega sploh ne more delati drugače. Zgodovinar, ki vstopi v arhiv, je še vedno tudi človek; razgledan ali neumen, veren, ateist, star, mlad, zaljubljen, zagrenjen, zbran, površen, prestrašen ... in vse to vpliva na njegovo izbiro gradiva, kaj šele na presojo, kaj je bolj ali manj pomembno. Skratka ljudje, od katerih pričakujemo razumevanje družbe in sveta nasploh, preprosto ne morejo biti nevtralni. Kar pa ne pomeni, da njihova odkritja in spoznanja niso merodajna. Več ko jih je, toliko bolje, še posebej, če se med seboj razlikujejo. In bolj ko se avtorice in avtorji različnih interpretacij sveta in družbe zavedajo, bolj verodostojni so lahko.

Ob dogajanju v Srbiji ste rekli, da nimate dovolj podatkov. Kdaj ima znanstvenik, humanist, zgodovinar dovolj podatkov, da z gotovostjo nekaj razloži?

V okviru svojega raziskovalnega dela se ukvarjam tudi z analizo načinov interpretacij preteklosti, in to od antike naprej. Med tem sem se zelo hitro srečal s spoznanjem, da imamo za zgodnja obdobja človeške zgodovine premalo, za novejša pa preveč virov. Da se je do bistvenega v človeški preteklosti včasih lažje prebiti s pomočjo drobcev informacij kot s prebija-

njem skozi nepregledno množico podatkov in nasprotujočih si interpretacij.

Ko sem rekel, da imam premalo podatkov, sem mislil predvsem na to, da v nepregledni množici podatkov, ki jih imamo na voljo, brez insajderskih informacij ne morem postaviti zgodbe. Skratka nimam (več) ustrezne predizobrazbe, da bi lahko v celoti razumel aktualno dogajanje, kaj šele da bi kar koli napovedoval. Skušal sem si pomagati z novicami »resnih« medijev, kot je *Guardian* ali avstrijski TV-dnevnik, pa se je izkazalo – predvsem v drugem primeru – da nekateri še niso presegli orientalizma, ki je zakuhal prvo svetovno vojno.

Pri vseh podatkih in analizah se mi zdi, da znanstvenik, humanist, zgodovinar potrebuje tudi nekaj znanja iz psihologije, psihiatrije, psihoanalize, ker si je sicer nekatera človeška dejanja preprosto težko razložiti. To dokazuje tudi knjiga *Užaljeno maščevanje* v soavtorstvu Urške Strle in Marte Verginella o zapiranju Slovencev in Italijancev v italijanska taborišča.

Psihoanaliza me je zanimala že v srednji šoli, takrat sem bil celo prepričan, da bi to lahko študiral. Morda me je zato pri raziskovanju preteklosti bolj zanimalo, kako so ljudje dojemali svet okoli sebe, in ne, kaj natančno so v njem počeli. Tudi zato sem se v raziskavah, katerih rezultat je tudi omenjena knjiga, bolj zanimal, kako so prenašali internacijo, kako so se odzivali na nasilje, zatiranje in poniževanje. Zakaj so taborišča psihološko nekoliko lažje prenašale ženske...

Čemu dolgujete dolgoletni položaj direktorja na ZRC SAZU?

V prvi vrsti potrpljenju mojih kolegic in kolegov. Deloma pa je za to kriv negotov status centra takoj po letu 1991. Ko sem bil konec leta 1992 na razpisu izbran prvič, je bil ZRC SAZU brez urejenega zakonskega statusa in brez zagotovljenega dostopa do financiranja. Ker je naša ustanoviteljica SAZU, smo morali najprej razčistiti, ali za nas veljajo enake pravice kot za druge državne inštitute. Namenoma pravim državne, ker je izraz javni zavajajoč; javni so namreč tudi zasebni inštituti, če pridobijo državno koncesijo.

Skratka, na začetku mesto direktorja ZRC ni bilo niti pretirano ugledno in še manj lukrativno, zato na javnih razpisih praviloma nisem imel resne konkurence. Sledil je čas inercije, ki pa smo ga izkoristili za povečanje števila inštitutov, ustanovitev Založbe ZRC, boljše prostorske pogoje, vzpostavitev raziskovalnih postaj v Prekmurju, Mariboru in Novi Gorici. Sledila je selitev laboratorijev na Ig in ustanovitev Podiplomske šole ZRC SAZU. Po obnovi prostorov našega inštituta za raziskovanje Krasa so leta 1999 tamkajšnji kolegice in kolegi ustanovili mednarodno poletno šolo in Kratoslovno akademijo. Pred kakšnimi 20 leti smo odprli tudi lastno knjigarno, knjigarno Azil, lani pa ji dodali še knjigarnokavarno (zanalašč pisano skupaj!). Maks v Novi Gorici. Torej, od trenutka, ko smo ZRC zagotovili status javnega raziskovalnega zavoda, so minevala leta in ... desetletja in naenkrat je prišla še zadnja tesna izvolitev leta 2022. Tesna zato, ker se je nekaterim ideološko kontaminiranim članom našega upravnega odbora zdelo, da direktor ZRC ne sme biti aktivni državljan ..., še posebej v času, ko je v vladi Janez Janša. Njega je zmotila instalacija S R A M O T A na Trgu republike, ki je po eni strani pospremila knjigo z enakim naslovom in najcenejšo izdajo slovenske ustave. In če ne bi prišlo do tega redkega, ne pa tudi edinega poskusa cenzuriranja in discipliniranja, se za zadnji mandat verjetno niti ne bi potegoval. Ves ta čas me je namreč določal habitus raziskovalca in ne direktorja in komaj sem čakal, da se vrnem na svoj matični inštitut, to je Inštitut za kulturne in spominske študije. Zdaj se bo to zgodilo najkasneje čez dobri dve leti, do takrat pa je treba rešiti še nekaj izzivov. Glede na to, da so med mojimi najtesnejšimi sodelavkami in sodelavci res izjemni ljudje, od namestnic in pomočnic do predstojnic in predstojnikov inštitutov, jih bomo gotovo uspešno rešili.